

1

De reis van Insaf

Amman, 2003

Uw inzettingen zijn mij gezongen geweest ter plaatse mijner vreemdelingschappen.

(Psalm 119:54)

Insaf Safou had tienduizend Amerikaanse dollar weg te geven. Het geld was opgesplitst in briefjes van tien, twintig en vijftig en was verdeeld over tientallen witte enveloppen. Op elke envelop stond met potlood de naam van een gezin in Irak. Sommige waren geschreven in het Arabisch, sommige in het Engels. Geen van alle zeiden ze me iets.

‘Hoeveel duizend wil je voor me meenemen door de douane?’ vroeg Insaf.

We kenden elkaar misschien een minuut en zaten op de achterbank van een tweedeursauto die eigendom was van een gezamenlijke vriendin tegen elkaar aangedrukt, terwijl de bagage tegen onze schouders duwde en rondom onze voeten was gepropt. Na mijn overnachting in Amman had onze vriendin, een Amerikaanse die met haar gezin in Jordanië woonde, ons afzonderlijk opgepikt op verschillende straathoeken. Arabische chauffeurs stoven toeterend voorbij. We waren op weg naar het internationale vliegveld Queen Alia in Amman, aan de buitenkant van de stad, om door te reizen naar Bagdad, in het thuisland van Insaf. De vraag van Insaf hing tussen ons in en kwam heel dichtbij. Ze staaarde me aan zonder met haar ogen te knipperen. Ik wist niet zeker of ik ooit een Iraakse, Arabische christen had ontmoet, zeker niet zo’n vrijmoedige. Haar ronde gezicht en uitgesproken jukbeenderen waren innemend, maar haar donkere ogen flikkerden dwingend.

De witte enveloppen wapperden voor me als een kaartspel en

ik vroeg me af waar ik in terecht was gekomen. Mijn antwoord kwam er stotterend uit. Ik keek weer naar Insafs gezicht, dat een ogenblik tevoren nog strak was geweest door de kracht van een rechtvaardige zaak, maar nu smolt als was voor de zon. Ze lachte.

‘Ik zit alleen maar te denken dat zaken voor het vermaak gaan en vergeet dat we eerst vrienden moeten worden.’

Het was december 2003. Negen jaar daarvoor hadden Insaf, haar man en hun twee kleine kinderen Irak verlaten. Net als veel andere Irakezen die onderdrukt werden onder Saddam Hoessein, vertrokken ze naar Jordanië en vervolgens naar Turkije. Na zeven jaar als vluchtelingen in Istanbul te hebben gewoond, waren ze naar Canada geëmigreerd.

Toen ik Insaf de eerste keer ontmoette, was Irak bevrijd uit de greep van Saddam Hoessein. Zij was voor het eerst sinds haar vertrek weer onderweg naar Bagdad. Uit een compacte rode rolkoffer die bij haar voeten stond, pakte ze een dun notitieboekje met bloemetjesomslag en gaf het aan mij. Binnenin stonden in een zorgvuldig handschrift de namen van families in Irak, die een deel van het geld dat ze bij zich had zouden krijgen, alsook het bedrag. Voor elke ontvanger was ruimte gereserveerd om zijn of haar handtekening te zetten, zodat ze, als ze terugkeerde naar Canada, aan de donateurs kon laten zien dat er voor hun geld getekend was en dat het bezorgd was.

De families in Canada die het geld doneerden waren protestante, orthodoxe en rooms-katholieke christenen – Iraakse ballingen van wie de wortels zich uitstrekten van de bergen van de Boven-Eufraatvallei tot de vlaktes van Ninevé en tot aan de woestijn in het zuiden.

Voordat ik Insaf in Amman ontmoette, hadden we elkaar eenmaal telefonisch gesproken – een soort interview om te kijken of ze me als verslaggever toestemming zou geven om haar te vergezellen bij deze thuiskomst. Ik hoorde toen dat Insaf was geboren in een rooms-katholiek gezin in Kirkuk. Als jonge vrouw was ze de evangelische kerk in Kirkuk gaan bezoeken, een gemeente die

in 1941 was gesticht door Schotse presbyteriaanse zendelingen en nu door Irakezen werd geleid. Ze beschouwde zichzelf als een wedergeboren, evangelicale christin.

Nu zat ik door haar gebloemde notitieboekje te bladeren en was onder de indruk. Onze relatie bestond misschien tien minuten en we naderden het vliegveld Queen Alia, toen ik ermee instemde om verschillende pakjes geld mee te nemen over de grens. Ik vouwde de enveloppen op en stopte ze in een beenzak van mijn cargobroek. Intussen vroeg ik me af of ik niet te snel was met mijn vertrouwen in de onderneming van deze kleine maar sterke Irakese.

Insaf was een vrouw die gebukt ging onder het gewicht van de wereld en er tegelijk van bevrijd was. Het gewicht ervan was te zien in de gebogen schouders en in haar bleke, getekende gezicht. Ze was vijfenveertig jaar oud en de twee jaar in het Westen hadden de fysieke tol die het leven onder het regime van Saddam Hoessein hadden geëist, niet uitgewist. Haar land was in oorlog, Saddam en zijn aanhangers hielden zich ergens schuil en Insaf wist niet wat haar te wachten stond als ze Bagdad zou bereiken. Zou ze haar familie vinden, haar vrienden, haar oude bekenden? Toch was ze vol vertrouwen als ze sprak en haar ogen glinsterden. Ze keek tijdens ons gesprek voortdurend naar me met de passie van een vrije geest, van een meisje.

Insaf was een vluchteling die met haar man en twee kinderen op talloze plaatsen in vier verschillende landen had gewoond. Haar geïsoleerde opvoeding had onder andere plaatsgevonden op rooms-katholieke scholen in tiende-eeuwse abdijen. Ze wist van voorrechten en van armoede; ze wist hoe het was om wakker te worden terwijl er een raket in de keukenmuur stak; en ze sprak vier talen als gevolg van haar omzwervingen.

Ik heb mijn hele leven in de Verenigde Staten gewoond, in twee verschillende staten aan de oostkust, niet ver van waar mijn voorouders in de zeventiende eeuw in Amerika waren aangekomen. Ik heb een heerlijke jeugd gehad, waarin de kerk een bakstenen gebouw was met een witte torenspits en waarin het

Midden-Oosten alleen verscheen in de jute en het hooi die elk jaar gebruikt werden om een kerststalletje te maken. Insaf en ik moesten een kloof overbruggen die breder was dan de oceaan die we waren overgestoken om naar het Midden-Oosten te gaan. Ik had al eerder oorlog gezien, in Bosnië en in Sudan, en ik had één keer voor deze oorlog een reis naar Irak gemaakt, maar ik wist nauwelijks wat ik kon verwachten.

Omdat ik voor het kleine, onafhankelijke tijdschrift *World* werkte, wachtte er geen bureau op me in Bagdad en geen ingehuurde vertaler of bodyguard. Ik zou een paar dagen doorbrengen als 'embedded' journalist op een Amerikaanse militaire basis ten noorden van Bagdad, om te zien hoe de oorlog verliep vanuit het perspectief van Amerikaanse militairen. In een militair hospitaal zou ik getuige zijn van het harde werk van Amerikanen die de klok rond in de weer waren. Ik zou zien hoe helikopters gewonden binnenbrachten, inclusief een achttienjarige marinier wiens gezicht kapot was geblazen door een zelfgemaakt explosief (IED). Ik zou zien hoe dokters en verpleegkundigen op de vroegste tijdstippen van hun veldbedden opstonden en zich naar de operatiekamer spoedden om de wonden van de oorlog te verbinden.

Insaf had haar eigen missie, en ik maakte de reis samen met haar om getuige te zijn van de thuiskomst van een balling en van een familiehereniging in een tijd dat ontheemde Irakezen terugkeerden naar hun land nadat Saddam uit het zadel was gewipt. Ik was gekomen om door haar ogen te zien hoe de Amerikaanse invasie haar oude thuisland had veranderd en om getuige te zijn van het leven buiten de bescherming van soldaten, waar Irakezen de oorlog elke dag tegenkwamen. Maar door de grens over te steken met haar geld in mijn zak, was ik in zekere zin haar handlanger geworden. We zouden samen op pad gaan en ontdekken hoezeer haar land was veranderd en hoe hoog de prijs van de terugkeer was.

Eenmaal bij het vliegveld, klommen Insaf en ik aan boord van het kleine Beechcraft-vliegtuig dat ons naar Bagdad zou vervoeren. Kapitein Chris Erasmus en copiloot Rudolph van Eeden dronken sterke koffie uit grote kartonnen bekers, terwijl ze wachtten op toestemming om op te stijgen. Decembermorgens in Amman beginnen gewoonlijk met een kille, grauwe mist. Erasmus maakte zich niet zo veel zorgen over het weer, maar meer over de militaire klaring. Zijn tweemotorige turboprop was een werkpaard in oorlogsgebieden. Maar naar de hoofdstad van Irak vliegen, bijna negen maanden na de Amerikaanse invasie, was spannend geworden.

Erasmus en Van Eeden waren in november begonnen met het uitvoeren van humanitaire vluchten boven Bagdad. De luchtvaartmaatschappij waarvoor ze vlogen, Air Serv International, was in de jaren tachtig van de twintigste eeuw precies voor dat soort missies opgericht. Elke vlucht wachtten ze, voor het opstijgen, op een 'slot' van de luchtverkeersleiding meer dan vijftienduizend kilometer bij hen vandaan, die opereerde vanuit de Amerikaanse luchtbasis in Doha, Qatar. Als hun een slot zou worden toegewezen, betekende dit dat ze het Iraakse luchtruim konden binnenvliegen met de wetenschap dat ze enige Amerikaanse militaire dekking hadden.

De slots waren schaars geworden, nadat een DHL-vrachtvliegtuig de week ervoor tijdens het opstijgen getroffen was door een raket die militanten hadden afgevuurd. Daarbij was een vleugel in brand gevlogen, waardoor het vliegtuig een noodlanding moest maken.

Daarna ontweken vliegtuigen elke dag aanvallen vanaf de grond vlak bij de onlangs heropende internationale luchthaven van Bagdad. Commerciële vliegtuigmaatschappijen hielden vluchten van en naar Bagdad aan de grond.

Het Amerikaanse centrale commando ging streng om met de beschikbare slots, en reserveerde het Iraakse luchtruim voor militaire vluchten. De humanitaire vluchten van Air Serv International waren de enige die er voor burgers overbleven. Terwijl

wij in onze koffie bliezen en wachtten, legden de piloten mij uit dat de toestemming om het Iraakse luchtruim in te vliegen, als deze vanuit Doha werd gegeven, nu voorzien was van een disclaimer: 'Vliegen voor eigen risico.'

'Met andere woorden, je kunt worden neergeschoten', zei Erasmus.

'En ga niet bij het Amerikaanse leger klagen als dat gebeurt', voegde Van Eeden eraan toe.

In mei nam Air Serv driehonderd passagiers per maand mee naar Irak. In november liep dit aantal op tot duizend per maand, dus voegde de luchtvaartmaatschappij er een Beech 1900D, een negentienzitter, aan toe en schakelde Erasmus en Van Eeden in. De vraag naar zitplaatsen bleef hoog, aangezien vervoer per auto varieerde van gevaarlijk tot ondenkbaar. De weg van Amman naar Bagdad was een schiettent, vooral als er een reizende westerling op aangetroffen werd.

Erasmus en Van Eeden maakten zich er geen zorgen om. Ze hadden ook in andere oorlogen gevlogen, de laatste keer in Afghanistan.

'Ooit beschoten?' vroeg ik.

'Dat weten we niet, want zijn nooit geraakt', antwoordde Erasmus.

Nadat ze op televisie hadden gezien hoe mariniers het standbeeld van Saddam Hoessein omvertrokken op het Firdosplein in Bagdad, verwachtten veel Amerikanen dat de Amerikaanse troepen naar huis zouden komen. De CPA (Coalition Provisional Authority), het tijdelijke bestuur, vestigde zich onder leiding van Paul Bremer, en aanvaardde de opdracht van president George W. Bush om opzicht te hebben over een 'wereldwijde democratische revolutie' in het Midden-Oosten, geleid door de Verenigde Staten: een missie die qua urgentie vergelijkbaar was met de Berlijnse luchtbrug die in 1948 begon of de verdediging van Griekenland in 1947.

Toen ik acht maanden later, in december 2003, naar Irak ging, verkeerde het land in wanorde. Saddam en zijn zonen waren op de vlucht, alsook de meerderheid van de ontslagen functionarissen van de socialistische Ba'ath-partij, maar er was niet echt een nieuwe regering van de grond gekomen. De straten van Bagdad stroomden over door het rioolwater. Wegen bleven geblokkeerd omdat er kraters in zaten, die veroorzaakt waren door de Amerikaanse bombardementen tijdens de invasie. De elektriciteit haperde. In sommige gebieden was er geen kraanwater.

De Amerikanen konden het niet waarderen hoe oorlogsmoe de Irakezen vanaf het begin waren. Bremer en anderen kwamen vol energie in Bagdad, vol vertrouwen dat ze abstracte ideeën over democratie en vrijheid in praktijk konden brengen en vol vuur als het ging om hun eigen vaardigheden en politieke stuurmanskunst. Iraakse staatslieden die tijdens de jaren van Saddam Hoessein verbannen waren geweest en in Londen of Washington hadden gewoond, hadden vergelijkbare ideeën. Irakezen die in hun vaderland waren gebleven, hadden tijdens de twee oorlogen in de afgelopen tien jaar geworsteld om te overleven, en dat onder de dagelijkse druk van het leven onder een dictator. Ze waren klaar voor verandering, maar Saddam had hen eraan gewend om orde te verwachten, niet de chaos die volgde.

Terwijl de Amerikanen probeerden Irak te doorgronden, kwamen de jihadististen met een plan. Vanuit Saudi-Arabië, Jemen, Jordanië, Syrië en elders kwamen ze om tegen de bezetting te strijden. Sommige militante groepen boden drieduizend dollar voor elke Amerikaanse soldaat die vermoord werd.

Er vielen tussen de 30 en 50 coalitieslachtoffers per maand, en plotseling was er in november een piek van 110 slachtoffers. Op straat werd gezegd dat Saddam zelf het verzet leidde, vermomd als taxichauffeur, als vrouw of als nomade.

Vanuit de lucht wierp de decembermiddagzon haar lange lichtstralen op aarde. Wij waren onderweg van de kalkwitte heuvels van Amman naar de vlakke, verbrande, verlaten stad Bagdad. We vlogen over een 350 kilometer lang woestijngebied. Insaf begon te praten met twee hulpverleners uit Duitsland, die op weg waren naar Irak om onderwijs te geven over de logistiek van het houden van verkiezingen. Naast mij zat een functionaris van consulaire zaken van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken, die net was overgeplaatst van Caïro naar de heropende ambassade in Bagdad.

‘Wat is het moeilijkste aan het dienen in Irak?’ vroeg ik hem. ‘Nachtdienst draaien op kantoor’, antwoordde hij, ‘en de late telefoontjes beantwoorden van Amerikaanse vrouwen die met Arabische mannen zijn getrouwd en weg willen.’

Hij nodigde me uit zijn kantoor te bezoeken in de door het leger beschermde Groene Zone als ik eenmaal gesetteld was.

De vliegtuigcabine was spartaans, met flessenwater in een koeler als enige verfrissing. Maar de gesprekken waren levendig, vervuld van de diverse belangen en perspectieven die iedereen graag zou zien wortelen in het ‘nieuwe Irak’.

Onder de negentien passagiers waren de hulpverleners uit Duitsland, een Egyptische pastor, een Amerikaanse docent die in Jordanië woonde, hulpverleners uit Zweden en enkele Amerikaanse diplomaten in pak.

Onder ons lag de grens tussen Jordanië en Irak, letterlijk een streep in het zand. Checkpoints waren zichtbaar vanuit de lucht, het zonlicht glinsterde op het messcherpe prikkeldraad dat een afscheiding markeerde die zich als een lange lijn in beide richtingen uitstreckte. We naderden de Eufraat en zagen de brede strepen van de irrigatiekanalen, voor het eerst aangelegd door de Babyloniërs. Onverharde wegen in de onvruchtbare woestijn gingen langzaam over in verharde wegen en vervolgens autowegen. Dadelpalmbossen stonden als stippen in het landschap, de contouren van omheinde leefgemeenschappen werden zichtbaar en eindelijk kwam de stad in zicht. Op drieduizend meter hoog-

te zette Erasmus de kurkentrekkerlanding in gang waarover we in Amman waren geïnformeerd.

Hoog boven Baghdad International Airport manoeuvreerde Erasmus het vliegtuig in concentrische cirkels naar een snelle, bloedstollende duikvlucht richting de landingsbaan, om hittezoekende raketten te ontwijken. Boven de presidentiële paleizen vloog het vliegtuig als een spiraal naar beneden. Elk paleis strekte zich uit als een enorme oase. Al-Faw, het dichtst bij het vliegveld en omringd door aquamarijn water, werd na de oorlog tussen Iran en Irak gebouwd door Saddam Hoessein en telde tweeënzestig kamers en negenentwintig badkamers. Daarna kwam Al-Salam in zicht, een paleis van zes verdiepingen dat reeds was ingenomen door het Amerikaanse leger en zichtbaar beschadigd was door de Amerikaanse bombardementen. Vanaf Al-Salam liepen er ondergrondse tunnels naar andere paleizen, naar regeringskantoren in het centrum van Bagdad en naar het vliegveld. We draaiden nog een rondje, en daar lag het Republikeinse Paleis, waar de Verenigde Staten en het interim-bestuur hun hoofdkwartier hadden. Dit enorme complex liep door tot in de stad zelf. Naar verluidt liet Saddam eenentachtig paleizen bouwen in de tijd dat hij aan de macht was in Irak, en de Amerikaanse militaire commando's hadden die bijna allemaal ingenomen. Binnen maakten ze barakken en kantoorroimtes van spaanplaat en legden over de marmeren vloeren kabels aan voor internet en telefoon.

Vanuit mijn vogelperspectief vormden de paleizen enorme symbolen van de uitspattingen van het nu afgezette regime. Het waren maar vreemde bunkers voor de Amerikaanse troepen. De Irakezen dachten dat de Amerikanen misschien de geschiedenis zouden herhalen. Een journalist schreef: 'Als je een bevolking ervan probeert te overtuigen dat je ze hebt bevrijd van een vreselijke dictator, waarom ga je dan op zijn troon zitten?'⁶

Irak was heel anders dan tijdens mijn eerste reis. Achttien maanden eerder was ik de Tigris overgestoken in een motorboot, met behulp van het Syrische veiligheidsdirectoraat en Iraakse

Koerden. Op die manier vermeed ik de mediacontroleurs van Saddam, maar kon ik niet reizen buiten het noordelijke gebied van Iraaks-Koerdistan, waar een door de Amerikanen ingestelde no-flyzone het mogelijk maakte om je te bewegen zonder het onderdrukkende toezicht van het regime.

In tegenstelling tot dat heimelijke bezoek, zouden Insaf en ik deze keer Irak legitiem binnengekomen, met gestempelde paspoorten. Ze zat te kletsen met andere hulpverleners in het vliegtuig terwijl ze haar geld verstopt hield en zich schrap zette voor wat er komen ging, haar eerste terugkeer. Met haar komst en met haar duizenden dollars hoopte Insaf op een oplossing, niet alleen na decennia onder Saddam, maar ook na eeuwen onder islamitische heerschappij.